

**Сумська міська централізована бібліотечна система
Сумська міська центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка
Відділ довідково-інформаційної роботи**

Творчий подвиг Василя Кричевського

**Суми
2022**

Творчий подвиг Василя Кричевського : до 150-річчя від дня народження видатного митця і педагога : бібліографічний дайджест / Сумська міська центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка; відділ довідково-інформаційної роботи; укл. Н. Курносова. – Суми, 2022. – 32 с.

Розглянуто життєвий і творчий шлях видатного уродженця Сумщини В. Г. Кричевського – архітектора, художника, педагога, фундатора нового українського стилю, співзасновника Української академії мистецтв, заслуженого діяча мистецтв УРСР, почесного члена Вільної української академії наук у США.

Матеріал доповнено деякими ілюстраціями, що коротко знайомлять із різнобічними талантами митця, та розлогою бібліографією джерел, присвячених життю і творчості В. Г. Кричевського, що їх допитливий читач може знайти в бібліотеках м. Суми. Список періодичних видань охоплює період від кінця 20 ст. До списку енциклопедичних довідників включено видання радянського часу і періоду незалежності. Розраховано на широке коло користувачів.

Фото на 1-й стор. обклад. – будинок Полтавського земства, нині Полтавського краєзнавчого музею, автор проєкту (1903-1908) – архітектор В.Г. Кричевський. На 4-й стор. обклад. – фрагмент репродукції картини В.Г. Кричевського «Скелі над морем», 1923 р.

Відповідальна за випуск: директор СМЦБС Юлія Заговора
Редактор: гол. методист Світлана Мамай
Матеріал підготувала: Наталя Курносова

Наша адреса:

40030, м. Суми,

вул. Нижньовоскресенська (Кооперативна), 6

Центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка

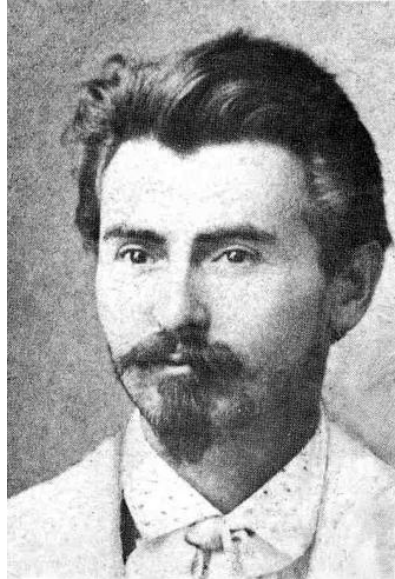
тел. 22-63-32

E-mail: lib@library.sumy.ua

<https://libsumy.com/>

Василь Кричевський. Біографія

Кричевський Григорович – український мистецтвознавець, графік, декоратор театральних вистав та кінофільмів, майстер декоративно-ужиткового мистецтва, педагог, професор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1940). Почесний член Вільної української академії наук у США (1945). Брат Федора Кричевського, батько Миколи Кричевського.

Василь Кричевський народився 12.01.1873 р. (31.12.1872 р.) в родині міщанина міста Лебедин (на той час Харківської губернії, а тепер – Сумської області), земського фельдшера Григорія Якимовича Кричевського. Щодо точної дати і місця народження видатного митця існують певні розбіжності. Деякі джерела вказують, що старший з восьми дітей Григорія Кричевського народився не в с. Ворожба, а в Лебедині, і лише згодом родина переїхала до Ворожби, де й минули дитячі роки майбутнього художника. Але точно відомо, що вже з дитячих літ Василь полюбляв робити замальовки хат, інтер'єрів, орнаментів.

В юнацькі роки майбутній художник закінчив Харківське технічно-залізничне училище, слухав у Харківському університеті окремі курси лекцій (з історії України, етнографії, народного мистецтва, історії мистецтва), які в той час там

викладали Д. Багалій, Є. Редін, М. Сумцов. Архітектурну та художню освіту юнак здобув під керівництвом архітектора С. Загоскіна, у якого три роки жив удома, був його помічником і учнем; а також О. Бекетова (працюючи в його майстерні, зробив проєкт будинку Товариства гірничопромисловців у Харкові, який пізніше, у 1899 році здобув першу нагороду на конкурсі).

У 1892 р. був помічником харківського міського архітектора А. Шпігеля, з 1893 до 1898 року – проєктувальником у Службі шляхів і будівель місцевої залізниці. Пізніше працював як незалежний архітектор, маляр та графік. Одружився з Варварою Марченко (зберігся її портрет, намальований на початку 1910-х рр. братом Василя Григоровича Федором).

Як художник Василь Кричевський дебютував 1897 р. на виставці харківських малярів. Подорожував з В. Горленком Полтавщиною, збираючи етнографічні матеріали.

У 1902 р. працював у складі підготовчої комісії 11-го Археологічного з'їзду, для його етнографічної виставки збудував типову селянську хату Слобідської України з усіма її деталями.

Упродовж 1903–1906 років мешкав у Полтаві, де виконав проєкт нового будинку Полтавського губернського земства. Форми, пропорції, деталі та конструкції будівлі були виконані в традиціях української народної архітектури. 1903 року цей проєкт виграв конкурс, у 1908 році будівництво було закінчено, хоча й зі змінами. Нині в цьому будинку знаходиться Полтавський краєзнавчий музей.

1904 р. за проєктом молодого архітектора було споруджено Народний дім у Лохвиці.

Починаючи з 1907 року митець виготовляє декорації та костюми для київського театру М.К. Садовського. У 1908 р. виконав проєкт надгробного пам'ятника М. Милорадовичу в Києві.

1910 року В. Кричевський на запрошення Михайла Грушевського оселився в його київському домі, перевіз туди свої колекції, зокрема виробів українського народного мистецтва та старовинних українських килимів. У 1911 р. разом із Грушевським подорожував Італією. Працював над оформленням низки книжок, зокрема наукових праць

М. Грушевського «Ілюстрована історія України», що була видана у 1912–13, та «Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII століттях», надрукована 1912 р. Цього ж року познайомився і потоваришував з Д. Щербаківським та почав співпрацювати зі школою килимарства, яку відкрила Варвара Ханенко (у дівоцтві – Терещенко). У період до 1913 року В. Кричевський фактично був керівником цієї килимарні, сам зробив чимало композиційних рисунків до килимів. У 1913 р. оформив книжку В. Винниченка «Краса і сила».

В. Кричевський.
Обкладинка до книжки
«Українське мистецтво»,
1913 р.

Після Лютневої революції 1917 року Василь Кричевський став одним з організаторів Української академії мистецтв. Після створення академії був обраний її ректором, однак відмовився від посади на користь свого молодшого брата Федора, а сам керував у ній майстернею архітектури та орнаментики. Водночас брав участь у роботі підготовчої комісії зі створення герба України, підготував свої проекти Великого і Малого Державних Гербів України. Розробив також проекти Великої та Малої Державних Печаток УНР, прапор Богданівського полку. У січні

1918 року працював над проектами паперових грошей і поштових марок Української Народної Республіки. На жаль, із цього проекту в грошовий обіг була випущена лише банкнота у 2 гривні.

У лютому 1918 року під час наступу на Київ російських більшовицьких військ під командуванням М.А. Муравйова було обстріляно будинок М. Грушевського, внаслідок чого почалася пожежа, в якій загинула більшість колекцій як Михайла Грушевського, так і Василя Кричевського, зокрема й значна частина проектів паперових грошей і поштових марок. Під час пожежі мало не загинули друга дружина Кричевського Євгенія і донька, якій на той час не виповнилося й місяця.

За часів правління гетьмана Павла Скоропадського Василь Кричевський перебрався до м. Миргород, де керував керамічною школою і на її базі створив керамічний інститут.

Талановитого митця двічі арештовували, взимку 1919 р. ув'язнили, однак після втручання студентських та громадських делегацій його звільнили. Влітку цього ж року художник повернувся до Києва і продовжив викладацьку діяльність в Академії мистецтв. Проте невдовзі радянська влада закрила Академію (пізніше на її базі був створений Інститут пластичних мистецтв).

З 1922 року Василь Кричевський провадить викладацьку роботу як професор Архітектурного інституту (1924 року інститут об'єднано з Інститутом пластичних мистецтв і створено Київський художній інститут).

У 1923 р. художник оформив книжку М. Грушевського «Історія української літератури». Від 1925 р. працював консультантом кінофабрики ВУФКу в Одесі, де співпрацював з видатними діячами українського кіномистецтва Юрієм Яновським та Олександром Довженком. Оформив низку історичних фільмів, зокрема, «Тарас Трясило» і «Тарас Шевченко» (обидва 1926 р.). Був ініціатором і учасником

реставрації в Києві будинку, в якому свого часу жив Тарас Шевченко (нині це філія музею Т. Шевченка).

Досить вагому частку в графічній спадщині Кричевського складає художнє оформлення книг, зокрема Ю. Яновського «Майстер корабля», В. Винниченка «Намисто», а також Д. Щербаківського «Українське мистецтво».

У 1931 році Василь Григорович виконав проєкт надгробного пам'ятника М. Коцюбинському в Чернігові, у 1936 р. – М. Грушевському в Києві. Цього ж року завершив проєкт музею на могилі Т. Шевченка в Каневі (будівництво здійснювалося як його спільний проєкт з П. Костирком, однак не зовсім так, як замислював Кричевський: фасад був оголений, без української орнаментатії).

У 1937–38 роках Василь Григорович працював мистецьким консультантом кінофільмів «Назар Стодоля» та першого в УРСР кольорового кінофільму «Сорочинський ярмарок».

У 1939 р. В. Кричевському присвоїли звання доктора мистецтвознавчих наук, а в 1940 р. – заслуженого діяча мистецтв УРСР. З цієї нагоди була влаштована виставка його робіт. Напередодні окупації України німецькими військами митець працював на посаді керівника кафедри малярства Київського художнього інституту. Його учнями стали, зокрема, А. Петрицький та В. Заболотний. У період окупації військами вермахту проживав із родиною в Києві.

Восени 1943 року разом із дружиною і донькою емігрував спочатку до Чехословаччини, потім до Австрії, пізніше до Німеччини. У липні 1945 р. оселився з родиною у свого сина від першого шлюбу Миколи, який жив у Франції ще з 1929 р. На початку 1948 р. у 75-літньому віці переїхав до доньки Галини, яка з чоловіком мешкала у Венесуелі, в м. Каракас. Продовжував малювати, як з природи – переважно місцеву природу, так і з пам'яті – рідне село Ворожбу на Сумщині, дідове обійстя в

Лебедині, працював над альбомом українських селянських хат. У Каракасі його твори експонувалися на трьох оглядових виставках.

Помер Василь Кричевський 15 листопада 1952 року в м. Каракас, там був і похований.

1975 р. могилу Василя Кричевського в Каракасі відвідав митрополит УАПЦ Мстислав (Скрипник), якому доповіли, що останки видатного українця планують перепоховати в одній зі спільних могил. За розпорядженням патріарха прах Кричевського та прах його дружини Євгенії перенесли до українського цвинтаря святого Андрія в Бавнд-Бруку поблизу Нью-Йорка (штат Нью-Джерсі, США).

На думку істориків архітектури, Василь Кричевський є одним з основоположників нового стилю в архітектурі – неоукраїнського, або ж українського модерну. У різні роки його малярські твори виставлялися як на батьківщині, так і за кордоном (зокрема в Німеччині, Франції, Бельгії, Чехії, Польщі, Великій Британії, США, Канаді). Тематичні виставки його творів організовуються й сьогодні. Найвідомішими його роботами є: «Гребля Квітки-Основ'яненка» (1899), «На Дніпрі» (1900), «Крим» (1901), «Ярмарок» (1913), «Кам'яна баба» (1925), «Пейзаж» (1934) та інші.

2005 року роботи В. Кричевського було внесено до національної енциклопедії Венесуели.

В Україні його картини зберігаються в музеях Києва, Львова, Сум, Полтави, Канева.

За матеріалами: Енциклопедія історії України : у 10 т. Т. 5. К., 2008. С. 398–400.

В. Я. Ясієвич

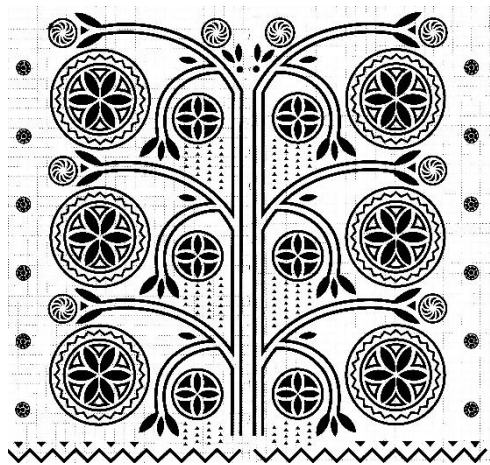
Василь Кричевський – співець українського народного стилю

(скорочено, збережено граматику оригіналу)

[...]

За свій величезний талант митець заплатив трагічною долею. Вона не тільки в 50-річному замовчуванні на рідній землі – це доля багатьох українських митців, які лише починають повертатись до Вітчизни. Трагедія його життя в тому, що величезна творча спадщина – колекції рисунків і акварелей з натури, творів народного мистецтва, живописні праці, архітектурні проекти, ескізи, графічні та театральні декораційні ескізи, кількість яких налічувалась тисячами, – загинули тричі: під час I і II світових воєн, пожеж і руйнувань періоду сталінського терору. Архітектурна спадщина особливо трагічна: Основний твір – Полтавське земство – згорів під час II світової війни і був відбудований лише 1964 р. (з багатьма змінами).

З 19 архітектурних проектів, створених В.Г. Кричевським в українському стилі, Полтавське земство – найбільше втілення розуміння національного стилю. Сила цього твору в синтезі матеріалу і простору (зовнішнього і внутрішнього), гармонія форми, пропорцій і колориту. Безумовно повчальною і визначальною

Орнамент дверей Полтавського
Земства

для української культури початку ХХ ст. є історія проектування і будівництва будинку Полтавського земства, що вийшла за межі професіональних інтересів і стала виразником протидії різних суспільних сил, подією національно-визвольного руху в Україні. [...] Якщо література, музика, театр, живопис, прикладне мистецтво плідно розвивались на ґрунті фольклористики [...] то в архітектурі маємо лише поодинокі і розрізнені приклади звертання до національних джерел [...]

Перший проект будинку земства був виконаний у ренесансних формах (1902 – арх. В.М. Ніколаєв) і викликав природний протест художньої громадськості. В. Кричевський, С. Васильківський та О. Сластьон, випадково ознайомившись з проектом, поставили перед діячами земства питання про необхідність надати будинку національних місцевих форм. Виникла дискусія. Газета «Киевлянин» особливо блюзнірствувала з приводу того, що ніякої української архітектури «нема і не може бути».

Проте 23 червня 1903 р. відбувся конкурс, на якому представили свої проекти чотири відомі зодчі, у тому числі арх. І. Жолтовський з Петербурга. Переміг (10 проти одного) проект В.Г. Кричевського «в южнорусском стиле». Чи випадковою була перемога в цьому конкурсі саме В. Кричевського – 30-річного митця родом з с. Ворожби під Лебедином, що не мав спеціальної архітектурної освіти?

Працюючи в Харькові з 22-річного віку, він на той час виконав численні проекти в майстернях місцевих інженерів і зодчих, зокрема у М. Бабкіна, С. Загоскіна та О. Бекетова, практично засвоївши всі таємниці цього мистецтва, виконуючи десятки проектів малих та великих споруд Харькова.

Використовуючи чудову бібліотеку С. Загоскіна, відвідуючи лекції професорів Харьківського університету, він одночасно мав можливість спілкуватися з численними діячами російської та української культури, що приїздили до родини

С. Загоскіних (серед них П. Чайковський, М. Врубель, А. Рубіпштейн, Г. Мясоєдов, К. Станюкович та ін.). Саме в родині С. Загоскіна, якого він визнавав за мистецького вчителя і другого батька, знайшов свій власний шлях. Тут Кричевський вивчав Канта і Шопенгауера, дізнався про праці Еріха Шлімана, про ідеї Д. Рескіна і У. Морріса.

Другою харківською родиною, що вплинула на освіту В. Кричевського, стала родина Олексія та Христини Алчевських. Тут він спілкується з мистецтвознавцями М. Сумцовим, Е. Редіним, а під час XII археологічного з'їзду познайомився з визначними українськими істориками Д. Багалієм, Г. Павлуцьким, М. Біляшівським та Д. Яворницьким. Бували у Алчевських і видатні українські письменники, малярі і артисти.

Отже, харківський період минув в оточенні елітарної частини українського культурного товариства, і на цьому тлі Кричевський став високоосвіченим знавцем філософії, етнографії та мистецтва.

[...] Отже, перемога на конкурсі 1903 р. Кричевському була забезпечена всім рухом історії, особистість повністю відповідала соціальному і мистецькому замовленню того часу.

Не маючи змоги докладно розкрити всі особливості цього твору і відсилаючи читача до інших публікацій, наведу лише вислів першого біографа митця С. Таранушенка: *«Будинок Полтавського земства мав для нашої новітньої архітектури епохальне значення. Його стиль визначив новий напрям у будівництві, до якого тяжить він і до сьогодні. Від нього, як від зразка, відходила чимала група архітектів перших десятиліть ХХ століття»*.

[...] Вплив Полтавського земства дійшов аж до Харбіна в Китаї, де українська громада 1917 р. спорудила подібну за стилем церкву.

Які ж риси українського стилю втілювали в своїх працях В. Кричевський і його послідовники? Основною рисою була

народність джерел, що базувалась на глибоко науковому дослідженні й творчому переосмисленні принципів і форм побудови селянської хати, церкви, вітряка та інших споруд. Саме в 1904–1905 рр. він працює над ескізами оздоблення Земства, одночасно їздить по селах Полтавщини, вивчаючи в натурі народні взірці.

В.Г. Кричевський рішуче відкидав дослівне цитування етнографічних мотивів і орнаментів, яке було властиве історизму взагалі і російському стилю особливо, оскільки він був обов'язковим для всіх церковних і деяких інших споруд, у тому числі і в Україні. Це був один із засобів русифікації; одночасно він був проти впливів модерну – сецесії і розглядав його окремі елементи в будинку Земства як власну помилку. Тому термін «український модерн», який почали використовувати в 1920-ті роки до визначення українського стилю, є цілком неправомірним. В окремій полеміці з Г.К. Лукомським він не визнавав і претензії «необарокко» ... на національний український стиль, оскільки *«стиль барокко прийшов до нас напочатку 17 сторіччя і був стилем панським, модним, принесеним з Заходу багатою старшиною і гетьманством [...] Ні на селянських хатах, ні на господарських спорудах вплив цього стилю не позначився»*.

[...]

Необхідно відзначати, що доля першого і найвизначнішого програмного твору В. Кричевського виявилась трагічною. Він був змушений вести боротьбу проти опозиції земства і керівника будівництва Є. Саранцева, який намагався змінити проект, пав'язати свої корисні інтереси, всіляко перешкодити автору.

Це образило митця, який в 1906 р. покидає будівництво, забирає робочі матеріали (близько півтисячі аркушів) і переїжджає до Києва. Тільки після втручання М. Біляшівського він завершує працю над робочими малюнками і передає їх у

Полтаву. Проте роботи над інтер'єрами виконувалися з порушеннями авторського задуму. Зокрема, це стосується орнаментальних розписів інтер'єрів, створених С. Васильківським та М. Самокишем. За свідченням В. Щербаківського (з його листа до В. Павловського від 3.III.1956 р.), ескізи, зроблені В. Кричевським, були набагато сильнішими, особливо в розписах центрального залу, основною темою якого було дерево життя.

Отже, оздоблення Земства, особливо в інтер'єрах, було набагато гірше попереднього задуму, і це не могло не засмучувати митця.

З 1906 р. починається період творчості митця, який тривав аж до 1943 р., майже 37 років, що позначились для нього відкриттям нових царин мистецтва – книжкової графіки, театру та кіно. Це були буремні роки невиправданих надій, сподівань, роки страждань і трагедії сталінського режиму, війни і руйнувань. Ще в 1910-ті роки він тісно спілкується з визначними діячами української культури – істориком М. Грушевським, художником П. Холодним, О. Мурашком, знайомиться зі львівськими майстрами Т. Трушем, О. Лушпинським, з М. Бойчуком, що приїздив з Парижа, мистецтвознавцями В. Щербаківським, І. Свенціцьким та ін.

Його мистецькі знання поширюються і під час подорожей до Риму, Равени, Венеції, Верони, Відня. Одночасно він вивчає пам'ятники Москви, Новгороду, Ярославля, Ростова. Як визначають сучасники, він поєднував у своїй особі якості знавця національного мистецтва і європейської людини.

Лютнева революція 1917 р. відкрила перед Україною шлях до незалежності і державності. У керівництві Центральної Ради опинились близькі йому люди на чолі з М. Грушевським. В. Кричевський стає одним із професорів-фундаторів Української державної Академії мистецтв. 12 березня 1917 р. йому було доручено проекти державних гербів, печатки,

паперових грошей, які він виконував у блискучій графічній манері. 22 березня 1918 р. його проекти були затверджені урядом.

Отже, митцю доля подарувала ще одну історичну місію – художнє оформлення української державності.

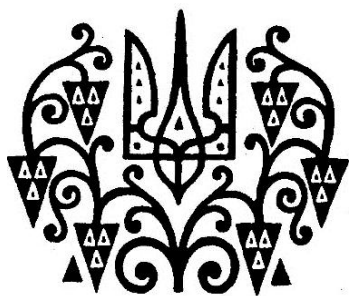
У 1920-ті роки В. Кричевський займався переважно викладацькою діяльністю; у 1922 р. його обирають дійсним членом секції мистецтв ВУАН. Він керує килимарською майстернею.

З 1925 по 1939 р. митець захоплюється кінематографом, де він бере участь у художньому оформленні 12 фільмів, серед яких такі як «Тарас Шевченко», «Звенигора», «Сорочинський ярмарок» та ін.

Поряд із цим він продовжує творчість у галузі книжкової графіки, малярства; його твори демонструються у численних виставках, зокрема в Лондоні. У 1943 р. він переїжджає з родиною до Львова, де його обирають професором малювання Вищої

Ескізи гербових печаток Української народної республіки. 1918 р. (Більша і мала).

Заставка для дипломатичних документів УНР. 1918 р.

Великий Державний Герб УНР. 1918 р.

Малий Державний Герб УНР. 1918 р.

образотворчої студії. *Протягом всього життя митця супроводжувала трагічна доля, його твори або спотворювались, або гинули.*

Нещасна доля спіткала і архітектурні твори: житловий будинок М. Грушевського (1907) на вул. Паньківській № 9 у Києві, в якому зодчому належало художнє вирішення фасадів та інтер'єрів (т.з. українізація), у тому числі інтер'єр власної майстерні, згорів 1918 р. У 1932 р. знищено по-варварському все внутрішнє оформлення в будинку історичної секції ВУАН на вул. Володимирській № 35 (1928). За останні роки знесено будинок І. Щитківського на Полтавській вулиці в Києві (1907) та деякі інші.

Невдача спіткала і другий найважливіший архітектурний твір митця – меморіальний музей Шевченка в Каневі (1931–1934 рр., співавтор П. Костирко). Уважне вивчення первісних проєктів і ескізів показує, що споруда була «добре» відредагована до історичної ідеології – всі ознаки національної форми, орнаментики і символіки, які були талановито винайдені митцем, яскраво й тактовно вписані в архітектурний простір, було вилучено під приводом «відсутності коштів». Проєкт пам'ятника Т. Шевченкові, що мав бути органічною частиною ансамблю музею, було визнано «ідеологічно недостатньо витриманим». У 1933 р. затверджується спрощений варіант проєкту. У цей час у Харкові закрито видавництво «Рух», де знищено готовий до друку набір монографії С. Таранушенка про В.Г. Кричевського. Самого Таранушенка відправлено до ГУЛАГУ.

Проєкт передбачав вежу з лоджіями над головним входом та відкриту на Дніпро галерею навколо будинку. Проте всі ознаки українського стилю були забраковані, а пізніше невиконані й ті орнаментальні деталі, що були затверджені. Замість розписів з життя Шевченка, передбачених авторами, виконано одне панно на тему селянських повстань. У 1964 р., під

час «відлиги», була зроблена спроба відновити деякі прикраси під керівництвом П.Ф. Костирко, та й це здійснено не повністю. Від задуму залишились лише гарні пропорції споруди та враження білої хати з черепичним дахом, проте українська стилістика втрачена і перероблена на класичну.

[...]

Серед архітектурних творів митця слід назвати взірці українського стилю – переважно невеликі будинки: народний будинок в Лохвиці (1904), будинки М. Дмитрієва і Милорадовича в с. Яреськи на Полтавщині (1905), школа ім. М.С. Грушевського в Києві на Кирилівській вул. (1910, план Є.П. Брадтмана), дача М. Терещенка в Старокостянтиніві на Волині (1911), три типові проекти шкіл для Чернігівщини (1912), приміський будинок С. Лаврентьєва на околиці Києва (1913), будинок лікарні М. Стаховського в Вінниці (1913), проект будинку міської бібліотеки в Лебедині (1914), будинок Чубука-Подільського в Переяславі (1923), типовий проект хати-читальні (1925), будинок клубу-читальні ім. Д. Заболотного в с. Чеботарка на Вінниччині (1930), конкурсний проект церкви української громади у Вінніпезі (1947, Канада).

Всі ці твори, залишаючись в межах українського стилю 1920-х років, несуть в собі риси стилістичного розвитку. Ці риси народного українського стилю близькі до Полтавського земства: просторовість композиції, високі черепичні дахи, ганки, специфічна орнаментальність вікон і дверей, візерунки цегляної кладки, пов'язані з структурою цього матеріалу, кольорові майолікові вставки.

Твори 1920–30 років позначені впливами конструктивізму і декоративізму. Витончена геометричність абрисів і орнаментів особливо помітна в оформленні приміщень історичної секції при ВУАН (1929).

Використовуючи прості матеріали і засоби (вибійка, сосна, береза, солома, випалювання по дереву, інтарсія), новітню

на той час техніку молодого художника О. Саєнка, В. Кричевський створює єдиний стиль інтер'єрів, в якому поєднуються історичні мотиви з новітніми супрематичними прийомами. Це позначилось також на орнаментиці меморіального музею Т. Шевченка у Каневі (1936–1937) та на ескізах обкладинок книжок 1926–1929 рр., зокрема таких як обкладинки книг Д.Р. Ревуцького «Українські думи та пісні історичні» (1926), Ю. Яновського «Майстер корабля» (1928), М. Бажана «Будівлі» (1929), В. Винниченка «Намисли» (1929).

Ця графіка є справжнім досягненням українського конструктивізму і показує, що навіть в цьому найбільш аскетичному стилістичному напрямі митець зберігає свою особистість, певні народні асоціації.

Серед творів в інших стилях слід назвати будинок письменників «РОЛІТ» у Києві на вул. М. Коцюбинського (1929–1934, разом з П. Костирко): велика споруда в функціонально-декоративному стилі була значно відредагована. Цікавим є проект урядового центру в Києві (1934, разом з П. Костирко) – єдиний з пізніших проектів, що зберігав Михайлівський собор та інші пам'ятники минулого.

Такою дуже обмеженою була архітектурна практика митця, який практично після 1936 р. відходить від зодчества і захоплюється мистецтвом живопису і кіно.

Складна доля і малярських творів Кричевського, який створив понад три тисячі робіт, з них кілька сот картин і переважна більшість маленьких кількахвилинних етюдів аквареллю та олією з натури. Вони визначаються рівноваженістю композиції, яскравістю барв, гостротою ока. Він малював швидко і за 10–15 хвилин встигав вхопити мотив. Ліризм його творів, захопленість рідною природою викликали у М. Рильського піднесений відгук; відвідавши виставку творів В.Г. Кричевського, він написав: «Це мистецтво освіжає душу», а поет М. Зеров склав під впливом пейзажів митця сонети.

Доля малярських творів краща за долю архітектурних. Вони створювались без будь-якого редагування і більшою мірою збереглися – велика кількість картин і етюдів розбрелася по світу, зокрема по приватних збірках у Польщі, Чехословаччині, Австрії, Італії, Німеччині, Франції, США, Канаді, Венесуелі. Займався він і екслібрисами та іншими графічними знаками. Саме йому – кращому знавцю історичного і народного орнаменту, який ще в 1909–1913 роки розробляв малюнки килимів, вибійок, майолікових плиток, – вдалося поряд з Г. Нарбутом брати участь у створенні державних символів Української Народної Республіки у 1919 р. Саме йому належать високохудожні розробки перших українських грошей та печаток УНР (1919).

Але повернемося до архітектурного феномену В.Г. Кричевського (1872–1952). Як зрозуміти парадокси його біографії? *Самоук, що не мав спеціальної художньої освіти, стає одним із перших, або й найпершим, головним виразником української національної архітектури, виводить її в єдину лаву українського Відродження в літературі, музиці, театрі, живопису. Як справжній діяч Відродження, він несамовито працює одночасно в різних видах і жанрах мистецтва, займаючи в них чільне місце.*

Відповідь на це питання слід шукати саме в парадоксальності його особистості. Для національного самовиразу в архітектурі фахівці з академічною освітою з її класичними канонами не підходили, потрібен був вільний талант, вихований на народних взірцях, який би через вивчення саме народної архітектури й орнаменту розумів національну сутність народу. В 1902 р. зустрілися несподівано соціальне замовлення і молодий митець, здатний його виконати. Цьому допомогли місцеві традиції і кадри майстрів Миргородської керамічної школи.

Щодо самоука, то досить назвати Ле Корбюзье, який також навчався у самої матері-природи і став національним героєм Франції. У Кричевського був момент у житті, коли він звернувся до академіка І.В. Жолтовського і показав свої роботи, малюнки на предмет вступу до Академії Мистецтв, на що той визнав це недоцільним, оскільки він «вже завершений митець».

Кричевського обирають в 1917 р. професором Української академії мистецтв, у 1918 р. запросили до Архітектурного інституту. У 1922 р. він обраний дійсним членом секції мистецтв Всеукраїнської Академії наук, а 29 червня 1939 р. йому, завідувачому кафедрою малярства і рисунку в Київському художньому інституті, присвоюють ступінь доктора мистецтвознавства, першому на Україні; у 1940 р. присуджують звання Заслуженого діяча мистецтв УРСР.

Визнання внеску В. Кричевського та інших діячів в українську культуру перед війною було своєрідним каяттям уряду перед українським народом за голодомор, за національне гноблення. Оскільки лише 3 роки тому мало не відбулась спровокована архітектором І. Машковим справа 1937 р. в звинуваченні митця, що в плані музею Т. Г. Шевченка він нібито за завданням українських націоналістів заклав форму хреста. Лише втручання мистецтвознавця Г. Радіонова, який довів, що план подібний більше до пролетарського молота, врятували В. Кричевського від репресій.

Другий парадокс біографії Кричевського – відверте забуття протягом 50 років його праць на Батьківщині і визнання за кордоном, особливо в українській діаспорі.

Отже, незважаючи на все, на 1943 рік доля митця виглядала начебто цілком щасливою. Митець зовні при всіх регаліях мусив бути задоволений. Насправді ж це було не так. Йому було вже 68 років, життя закінчувалось. Він був

стомлений фатальністю знищення його архівів і творів, боротьбою з ідеологічними редакторами. Саме тому він мабуть не протистояв вимогам родини виїхати за кордон до сина Миколи в Париж. Життя подарувало митцю ще 12 років, два з них він прожив у Парижі. Жив від продажу власних картин, малював ілюстрації до творів українських письменників (П. Куліша), екслібриси. У 1945 р. його обирають почесним дійсним членом Української вільної Академії наук (США). У 1948 р. він переїздить з дружиною до доньки Галини в Венесуелу. До останніх хвилин життя він продовжував працювати – етюди з натури, картини краєвидів України і Криму по пам'яті. Він помер у 80-річному віці і похований на міському кладовищі Каркасу.

(Друкується за: Українське мистецтвознавство. Міжвідомчий зб. наук. праць. Вип. 1. К., 1993. С. 117–126.)

В. Кричевський
Екслібрис Д. Ревуцького
1929. Фотоцинкографія

В. Кричевський
Екслібрис С. Маслова
1927. Фотоцинкографія

Відгуки про В. Г. Кричевського

В історії української архітектури, графіки, станкового малярства, прикладних мистецтв – іменем Кричевського позначено значні, епохальні, нечувані досі досягнення... Творчість Василя Кричевського – виняток... він доводить, що найрізноманітніша творча робота буде роботою глибокою, органічною та оригінальною тоді, коли в основі її лежить майже енциклопедична культура та знання, запліднені хистом, і то культура не замкнена в рамці якоїсь одної національності чи якоїсь одної доби, а культура вселюдна... він вільно орієнтувався не лише в українській культурі, зокрема в джерелах її – так званому народному мистецтві, але й в культурі всього людства.

Микола Бажан

В графіці творчість Василя Григоровича Кричевського відкрила нову епоху. Він перший встав на шлях створення справжньої і національно-своєрідної графіки.

Дмитро Антонович

Це мистецтво освіжає душу!

Максим Рильський

Дім, як грім! (Про будинок Полтавського земства)

Сергій Васильківський

Самоук, що не мав спеціальної художньої освіти, стає одним із перших, або й найпершим, головним виразником української національної архітектури, виводить її в єдину лаву українського Відродження в літературі, музиці, театрі, живопису. Як справжній діяч Відродження, він несамовито працює одночасно в різних видах і жанрах мистецтва, займаючи в них чільне місце.

В. Я. Ясієвич, український мистецтвознавець

Бібліографія

Енциклопедії, довідники

Історія українського мистецтва : в 6 т. Т. 5 : Радянське мистецтво 1917-1941 років / М.П. Бажан (гол. ред.) та ін. – К., 1967. – С. 21, 189-191, 250, 253, 290-291, 301, 383.

Кричевський Василь Григорович // Енциклопедія історії України : у 10 т. Т. 5. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 2008. – С. 398-400. : іл.

Кричевський Василь Григорович // Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський (співголови) та ін. – К. : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Т. 15. – С. 501-505. : іл.

Кричевський Василь Григорович // Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник. – Суми : Рекламно-видавниче об'єднання «Ас-Медіа», СумДУ, 2003. – С. 233.

Кричевські – родина українських художників. Василь Григорович // Мистецтво України. Біографічний довідник / за ред. А.В. Кудрицького. – К. : «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1997. – С. 336-337.

Книги

Бондаренко М. Корінням із Сумщини : [серія ліноритів] / М.М. Бондаренко, О.М. Капітоненко. – Суми : ФОП Щербина І.В., 2016. – 76 с. : іл.

Портретна галерея наших земляків, котрі не сприйняли радянську владу і в різні часи змушені були виїхати за кордон. Вміщено портрет В. Г. Кричевського.

Владимирова Н. До ювілею В.Г. Кричевського / Н. Владимирова // Мистецтвознавство України : зб. наук. праць. Вип. 3. – К. : Кравчук В.К., 2003. – С. 314–318. : іл.

Кандидат мистецтвознавства досліджує цікаві факти біографії видатного українського митця, уродженця Сумщини В.Г. Кричевського, зокрема його співпрацю з театром М. Садовського та діяльність у кінематографії.

Кричевський Василь. Архітектор, художник, педагог, колекціонер // Сумщина. Велика спадщина. Образотворче мистецтво. – Суми : Унів. книга, 2018. – С. 62-67. : іл.

Наведено коротку інформацію про В. Г. Кричевського. Вміщено кольорові репродукції картин художника.

Лагутенко, О. Graphien : Графіки : нариси з історії української графіки ХХ ст. / О. Лагутенко. – К. : Грані-Т, 2007. – 167 с. : іл.

Вміщено безліч графічних рисунків: буквиць, обкладинок, ілюстрацій, екслібрисів. Поряд з іншими, приділено увагу творчості митців – видатних уродженців Сумщини – В. Кричевського, Г. Нарбута, Д. Бурлюка.

Лобановський Б. Українське мистецтво другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Б. Б. Лобановський, П. І. Говдя. – К. : Мистецтво, 1989. – С. 28, 132. : іл. – (Нариси з історії укр. мистецтва).

У виданні аналізується один із найважливіших періодів розвитку українського мистецтва – починаючи з часів становлення методу критичного реалізму до різноманітних художніх течій початку ХХ ст., що представлені творчістю О. Мурашка, В. та Ф. Кричевських, О. Новаківського, О. Архипенка.

Магдиш І. Архітектор без дому. Василь Кричевський. Будинок Полтавського земства / І. Магдиш // Ар-нуво : стилі

українського мистецтва ХХ століття / І. Магдиш. – К. : Портал, 2021. – С. А20–А27. : кол.іл.

Подано короткі відомості з біографії видатного українського художника і архітектора Василя Кричевського; розглянуто найяскравіший приклад його архітектурної творчості – будинок Полтавського земства (нині – Полтавський краєзнавчий музей).

Мистецька спадщина Кричевських на Сумщині / автор тексту Н.С. Юрченко. – Суми : Унів. книга, 2005. – 16 с. : кол.іл., портр.

Буклет знайомить із творчою спадщиною мистецької родини Кричевських на Сумщині. Наведено короткі біографічні дані членів родини, зокрема В.Г. Кричевського; вміщено кольорові репродукції картин.

На півдні (1923). Кричевський Василь Григорович (1873-1952) // Лебединський міський художній музей ім. Б.К. Руднева : 100 років історії 1918–2018. – Суми : Еллада, 2018. – С. 96-97. : кол.іл.

Презентовано репродукцію етюду В. Г. Кричевського "На півдні" (1923 р.), що зберігається в колекції Лебединського міського художнього музею імені Б.К. Руднева. Наведено характеристику живописного твору, виконаного у властивій митцю манері постімпресіонізму, подано короткі відомості про автора. Зазначено, що в постаті Василя Кричевського масштабно і багатогранно втілено піднесення національного мистецтва упродовж 50 років.

Саєнко Н. Талант потужний, багатогранний : (до 125-річчя від дня народження В.Г Кричевського) / Н. Саєнко. // Українська академія мистецтва : дослідницькі та наук.-метод. праці. Вип. 4. – К. : Факт, 1997. – С. 149–152. : іл.

У ювілейному збірнику, присвяченому 80-річчю УАМ, вміщено нарис життя і творчості видатного українського архітектора і художника, професора Академії, уродженця Сумщини В.Г. Кричевського.

Соколюк Л. Новий погляд на українське мистецтво першої третини ХХ століття / Л. Соколюк // Мистецтвознавство України : зб. наук. праць. Вип. 2. – К. : Кий, 2001. – С. 60–66.

Наведено сучасний погляд на українське мистецтво першої третини ХХ ст. У цей час оновити різні види творчої діяльності і надати їм національних форм прагнули провідні діячі української художньої культури, зокрема, видатний уродженець Сумщини Василь Кричевський.

Шкандрій М. Авангардне мистецтво в Україні, 1910–1930 : пам'ять, за яку варто боротися / М. Шкандрій ; пер. з англ. І. Семенюк. – Х. : Фабула, 2021. – С. 32, 96.

Розглянуто роль українського мистецтва в європейському авангарді першої третини 20 ст. Наведено дані про творчу діяльність у той період видатного уродженця Сумщини В. Г. Кричевського.

Ясієвич В. Василь Кричевський – співець українського народного стилю / В. Я. Ясієвич // Українське мистецтвознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 1 / АН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 117–126.

Нарис відомого українського мистецтвознавства характеризує особливості творчості видатного уродженця Сумщини В.Г. Кричевського та висвітлює факти біографії митця, що замовчувалися в радянський період.

Яцина О. Архітектурна симфонія Харкова / худож. оформ. В.І. Лесняк. – Х. : Колорит, 2008. – С. 90. : іл.

Видання знайомить з плануванням і будівництвом Харкова в різні періоди його історії – від заснування до середини 30-х рр. ХХ ст. Вміщено кольорове фото будинку на вулиці Сумській, 52, архітекторами якого є С. Загоскін та В. Кричевський.

Періодичні видання

Бондар-Терещенко І. (арткритик). Від Врубеля до УПА – легенди і міфи сучасного мистецтвознавства : рецензія / І. Бондар-Терещенко // Образотворче мистецтво. – 2021. – № 2. – С. 65–67.

Рец. на: **Василь Кричевський.** Хрестоматія: 1897–1943 рр. – Х. : Видавець Олександр Савчук.

В обласному художньому музеї презентували перший том праці "Василь Григорович Кричевський: хрестоматія".

Бондар-Терещенко І. Була в собаки хата / І. Бондар-Терещенко // Україна молода. – 2013. – №10 (22 січ.). – С. 10.

Автор полемізує з офіційною позицією харківського чиновництва стосовно вшанування пам'яті і збереження в місті творчої спадщини Василя Кричевського, зазначаючи, що впродовж 10 років талановитий архітектор розробляв у Харкові фасади та інтер'єри будинків (загалом близько 300), намагаючись стилізувати їх під український модерн, чим ті будинки, власне, й залишаються цінними для історії.

"Василь Кричевський. Між авангардом і традицією" // Літературна Україна. – 2013. – №39 (10 жовт.). – С. 16.

Коротко про В. Кричевського та його доробок. Також про виставку творів художника, яка проходить у Києві в Національному художньому музеї.

Вертіть О. Лебединському музею подарували графіку онуки Кричевського / О. Вертіть // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 31 (18 лют.). – С. 12.

Три графічні роботи та літографія Оксани Лінде де Очоа поповнили експозицію Лебединського художнього музею ім. Б. Руднева, в якому відтепер є твори семи представників родини Кричевських.

Вертіть О. Художник Василь Кричевський став хрестоматійним / О. Вертіть // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 221 (24 лист.). – С. 16.

У Сумському обласному художньому музеї імені Н. Онацького відбулася презентація першого тому хрестоматії "Василь Григорович Кричевський". Видання вийшло в серії "Слобожанський світ" (харківський видавець О. Савчук).

Данилець О. Велосипед роботи Кричевського / О. Данилець // Урядовий кур'єр. – 2013. – №12 (19 січ.). – С. 8.

В Опішному (Полтавщина) відкрили музей родини Кричевських.

Ісіпчук Н. Художник, архітектор, емігрант... / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2016. – 17 лист. (№ 46). – С. 16.

В обласному художньому музеї презентували перший том праці "Василь Григорович Кричевський: хрестоматія".

Калиниченко В. Три покоління художників Кричевських : в обл. худож. музеє – виставка робіт наших земляків / В. Калиниченко // Ваш шанс. – 2016. – № 34 (24–31 серп.). – С. 23А.
Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького презентує широку громадськості спадок видатних земляків, представників мистецької родини Кричевських.

Карпенко Ю. Живописна династія : насліддя Кричевських виставили в худож. музеє / Ю. Карпенко // Панорама. – 2009. – № 11 (11-18 марта). – С. А3.

2 березня в художньому музеї ім. Онацького відкрилась виставка "Україна і світ у творах родини Кричевських".

Ковальчук О. Митець, народознавець і педагог Василь Кричевський : митець і народна творчість / О. Ковальчук // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 1–2. – С. 42–46. : іл.

Проаналізовано багатогранну творчість видатного уродженця Сумщини – живописця, графіка, архітектора В.Г. Кричевського, акцентовано на глибоко національному характері його творчості. Розглянуто педагогічні методи митця, наведено біографічні дані.

Костина В. Просто, но епохально : Трезубец, созданный уроженцем Лебедина, является официальной визиткой Украины / В. Костина // Панорама. – 2008. – №13 (26 марта – 2 апр.). – С. А19.

Розглянуто творчий шлях видатного митця, уродженця Сумщини В. Г. Кричевського.

Ларкін Ю. Увічнення пам'яті В.Г. Кричевського / Ю. Ларкін // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 5–6. – С. 144–146. : іл.

Наведено інформацію про відзначення 125-ї річниці від дня народження видатного українського митця В.Г. Кричевського та про відкриття меморіальної дошки в Києві на будинку № 28 по вул. Стрілецькій, де художник

проживав у 1920–1930-х роках. Подано факти його творчої біографії.

Лебедєв Г. Витоки творчості Василя Кричевського : митець і народна творчість / Г. Лебедєв // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 2–3. – С. 35–41. : іл.

Проаналізовано різні аспекти творчості В.Г. Кричевського – видатного уродженця Сумщини, творчість якого знаменувала піднесення української культури на зламі ХІХ–ХХ століть. Акцентовано на тому, що у своїй творчості митець спирався на здобутки народного мистецтва.

Лебедєв Г. Народність живопису Василя Кричевського / Георгій Лебедєв // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 1. – С. 36–41. : іл.

Розглянуто живописний доробок В.Г. Кричевського, стилістика якого істотно відрізняється від спадку митця в інших сферах творчості. Схарактеризовано різні періоди творчості, особливості техніки.

Лебедєв Г. Творчий подвиг Василя Кричевського / Г. Лебедєв // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 5–6. – С. 98–101. : герби.

Автор статті, кандидат мистецтвознавства, подає огляд графічної творчості В.Г. Кричевського, що "перший став на шлях створення справжньої і національно-своєрідної графіки". Діапазон графічної творчості видатного земляка "обіймає книжкову графіку, екслібриси, марки, знаки видавництва, геральдику, оформлення бланків урядових документів, кредитові білети тощо".

Наумова Н. Від Київської рисувальної школи Миколи Мурашка до Академії мистецтв України / Н. Наумова // Слово Просвіти. – 2022. – № 39 (1–9 листоп.). – С. 12–13.

Згадується участь у діяльності Академії мистецтв України Василя Кричевського.

Неїжмак В. Вірус Кричевських / В. Неїжмак // Україна молода. – 2013. – №7 (16 січ.). – С. 10.

У Полтавському краєзнавчому музеї вшановують пам'ять родини Кричевських. Надано опис історії спорудження і відновлення будівлі музею, створеної за проектом В.Г. Кричевського.

Олійник М. Зачарували Європу : Бурлюк, Грищенко, Кричевський та... Сиса: художники Сумщини, котрі вразили Париж / М. Олійник // Панорама. – 2021. – № 45 (10–17 листоп.). – С. А8–А9. : фото.кол.

Розповідається про виставку "Найкращі українські митці: сучасники і майстри минулого", яка експонувалася впродовж останньої декади жовтня у Парижі. Із 17 майстрів пензля, твори яких були присутні на виставці, четверо – уродженці Сумщини. Це Д. Бурлюк, В. Кричевський, О. Грищенко та молода художниця О. Сиса.

Санич Г. Художник і реформатор / Г. Санич // Панорама. – 2022. – № 7 (16–23 лют.). – С. А10.

Ідеться про художника, архітектора, вченого, педагога, мистецтвознавця Василя Кричевського, який створив малий і великий Державні герби України, був основоположником українського модерну в архітектурі.

Сергеев В. Куда смотрит бабушка? : в городской галерее – выставка детских работ, посвященная Василию и Федору Кричевским / В. Сергеев // Ваш шанс. – 2021. – № 25 (23–30 черв.). – С. 15А.

Про виставку дитячих робіт, присвячену художникам Василю та Федору Кричевським.

Скоблікова М. Василь Кричевський: між авангардом і традицією / М. Скоблікова // Образотворче мистецтво. – 2013. – № 4. – С. 127–129. : кол.іл.

До дня народження В.Г. Кричевського в Національному художньому музеї України відбулася виставка живописних і графічних творів митця. Представлено кольорові репродукції полотен "Скелі над морем", "Поля над Миргородом" і "Ніч. Ханський палац в Бахчисараї", також наведено цікаві факти про останню з картин.

Сумщина в роки Української революції 1917–1921 рр. : краєзнавчий дайджест / Сумська міська центральна бібліотека ім. Т.Г. Шевченка ; відділ довідково-інформаційної роботи та маркетингу ; уклад. Т.А. Бордунова. – Суми, 2017. – 32 с. : кол. іл.

Є відомості про діяльність видатного українського митця Василя Кричевського в цей період.

Цимбалюк М. Вимір Кричевського / М. Цимбалюк // Слово Просвіти. – 2013. – №3 (17-23 січ.). – С. 13.

Окреслено досягнення В. Г. Кричевського в різних галузях мистецтва – архітектурі, графіці, живопису.

Цимбалюк М. Шедеври повертаються / М. Цимбалюк // Слово Просвіти. – 2013. – №44 (7 лист.). – С. 13.

Про архітектора, дизайнера, живописця, дослідника народної творчості В. Г. Кричевського. Більшість його картин нині зберігаються в Національному художньому музеї Києва. Автор акцентує увагу на двох роботах митця – картинах "Ніч. Ханський палац у Бахчисараї" та "Церква в Ходорові".

